

Center for Strategic Studies of the Islamic
Republic of Iran Army

**Journal Of
Army Strategic Research
Print ISSN:27834212
Volume 4, Issue 13
Autumn 2025
P.P. 141-162**

crowd and the national authority of the Islamic Republic of Iran in the field of defense and security

Mohammadbagher Saadat Talab^{*1}, Nader Shamami²

Abstract

Population is one of the fundamental components of a country's national authority, and national authority is the preserver of a country's identity, a source of dignity, and a means of achieving its ideals. This qualitative study examines demographic imbalances in Iran's security and defense authority Using expert opinions from national security and social sciences along with available data the research highlights how imbalances in population composition distribution movements and quality impact social cultural political and economic factors thereby affecting national security

Issues like declining birth rates population aging and migration imbalances reduce the young capable workforce for military and security roles stemming from flawed policies cultural shifts and lifestyle changes These imbalances threaten Iran's demographic structure and pose challenges to its security and defense authority

To address this a comprehensive plan is needed to balance demographic structures focusing on composition distribution movements and quality Simultaneously improving economic political cultural and social conditions enhancing security and defense systems and upgrading military and security professions can mitigate the effects of these imbalances A scientific approach to demographic changes and structural reforms is essential for long-term stability and security

In conclusion addressing demographic imbalances through strategic planning and systemic improvements is crucial for maintaining Iran's national authority and ensuring its security and defense resilience.

Keywords: the demographic structure, crowd discontent, national authority, defense and security

Citation: Saadat Talab, Mohammad Bagher; Shamami, Nader (2025). crowd and the national authority of the Islamic Republic of Iran in the field of defense and security. *Army Strategic Research Quarterly* 4(13). 141-162

1. MSc student, Defense Management, Army Command and Staff University, Tehran, Iran.
(Corresponding author) Email: mohammadlee20@yahoo.com

2. PhD, Industrial Engineering, Operations Research and Systems Engineering, Islamic Azad University, Qazvin, Iran.

**Received: 2025/10/11
Accepted: 2025/12/13**

Article Type: Research - based

جمعیت و اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران در حوزه دفاعی-امنیتی

محمدباقر سعادت طلب*، نادرشمایی^۲

چکیده

جمعیت به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی اقتدار ملی کشورها بوده و اقتدار ملی برای یک کشور، حافظ هویت، مایه عزت و وسیله رسیدن او به آرمان‌هاست. این پژوهش با رویکرد کیفی با هدف بررسی ناترازی جمعیت در حوزه اقتدار امنیتی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران انجام گرفت. پژوهش حاضر از نوع کاربردی-توسعه‌ای و با بهره‌گیری از نظر خبرگان حوزه امنیت و علوم اجتماعی و منابع و آمارهای در دسترس انجام گرفت. حجم نمونه پژوهش متشکل از ۲۰ نفر از خبرگان حوزه امنیت ملی و علوم اجتماعی به‌صورت هدفمند انتخاب گردیدند. یافته‌های پژوهش نشان داد که هرگونه عدم تعادل در ساختار جمعیتی کشور و تغییر در ابعاد ترکیب، توزیع، حرکات و کیفیت جمعیت می‌تواند از طریق اثرگذاری بر مؤلفه‌های مهم اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بر اقتدار امنیتی و دفاعی کشور مؤثر باشد؛ از سوی دیگر در پی برهم خوردن تعادل ساختاری جمعیت ایران همچون کاهش زاد و ولد، سالمندی جمعیت، ناترازی مهاجرت و در پی آن کاهش نیروی جوان دارای توان نظامی و امنیتی که ناشی از سیاست‌های نادرست جمعیتی، تغییرات فرهنگی و سبک زندگی بوده می‌تواند ضمن ایجاد وضعیتی نگران‌کننده در ساختار جمعیتی کشور، چالشی بسیار مهم برای اقتدار امنیتی و دفاعی باشد. بنابراین شایسته است با تلاش همه‌جانبه در جهت ایجاد تعادل در ساختار جمعیتی کشور و تغییر در مؤلفه‌های ابعاد چهارگانه مؤثر بر آن شامل ترکیب، توزیع، حرکات و کیفیت جمعیت بوسیله اجرای طرحی جامع و با نگاه علمی به روند شکل‌گیری و تغییر در ساختارهای جمعیتی اقدام نموده و از سوی دیگر با مجاهدت در ثبات و بهبود وضعیت اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و ارتقا هوشمندی سیستم‌های امنیتی و دفاعی و کیفی‌سازی مشاغل امنیتی و نظامی به دنبال کاهش اثر نقصان ناشی از ناترازی ساختاری جمعیت باشیم.

واژگان کلیدی: ساختار جمعیت؛ اقتدار ملی؛ دفاع و امنیت، ناترازی جمعیت

استناد: سعادت طلب، محمدباقر؛ شمایی، نادر (۱۴۰۴). جمعیت و اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران در

حوزه دفاعی-امنیتی؛ فصلنامه پژوهش‌های راهبردی ارتش ۴(۱۳) ۱۶۲-۱۴۱.

۱. دانشجوی کارشناس ارشد، مدیریت دفاعی، دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: mohammadlee20@yahoo.com

۲. دکتری، مهندسی صنایع، گرایش تحقیق در عملیات و مهندسی سیستم، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۲

نوع مقاله: پژوهشی

مقدمه

تغییرات جمعیتی با تأثیرگذاری بر مسائل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی کشورها تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر امنیت ملی دارد (خرمشاد، ۱۳۹۸). امروزه قدرتمندی و امنیت هر کشوری در گرو جمعیت پایدار آنست و به‌خصوص بر نیروی انسانی آگاه و کارساز آن مربوط است که با مدیریت صحیح از محیط و جمعیت بهره‌مندی و بهره‌وری درست و گسترده به عمل آورد (میرحیدر، ۱۳۹۳). اگرچه در گذشته رابطه جمعیت و امنیت در حالت سنتی قطعی و خطی بود و فزونی جمعیت امنیت کشور را تأمین می‌کند؛ ولی امروزه با مطرح شدن فناوری مدیریت بهره‌وری تخصص و ... علاوه بر ابعاد کمی جمعیت، ساختار جمعیتی و متغیرهای کیفی نیز مورد توجه قرار گرفته است. احدی (۱۳۹۹) معتقد است تمام شاخص‌هایی همچون درصد افراد سال‌خورده، میانه سنی، نسبت‌های وابستگی، شاخص سالمندی و هرم سنی گویای آنست که جمعیت ایران از اوایل دهه ۱۳۷۰ روند سالخوردگی را آغاز کرده و در سده‌ی پیش روی سالخورده‌ترین کشور جهان یا یکی از سالخورده‌ترین کشورهای جهان خواهد بود. جمعیت به‌عنوان منبع نیروی نظامی و دفاعی منبع نیروی کار و تولید ذخیره نیروی جنگی به‌نگام بسیج توده‌های ملت و سرچشمه روحیه ملی پشتوانه قدرت ملی شناخته می‌شود (روشندل، ۱۳۹۴). روندهای نزولی نرخ رشد جمعیت و باروری تراکم ناهمگون افزایش سال‌خوردگی افزایش مهاجرت توسعه شهرنشینی افزایش سن ازدواج و افزایش طلاق به تغییرات اساسی در ساختار جمعیت ایران منجر شد و استمرار این روندها تا افق ۱۴۳۰ موجب تأثیرگذاری بر حوزه‌های دفاعی و امنیتی خواهد شد (رئیسی، ۱۳۹۷). تحلیل روندهای حاکم بر ساختار جمعیتی بیانگر آنست که تمامی شاخص‌های جمعیتی ایران به نحو نگران‌کننده‌ای در حال افول است و نورم و نرخ باروری کل همچنان زیر حد جایگزینی قرار دارد. تحولات ساختار جمعیتی تا افق ۱۴۳۰ در حوزه اقتصادی دفاع و امنیت بیشترین تأثیر را بر افزایش هزینه‌های تأمین امنیت نظامی و انتظامی و اجتماعی و در درجه دوم تهدید امنیت منافع ملی و منافع اقتصادی دارد.

سازمان ملل متحد نیز کشورها را دارای سه نوع ساخت جمعیتی شامل جمعیت‌های جوان بزرگسال و سالخورده تقسیم کرده که ویژگی آن‌ها نسبت جمعیت سالخورده این کشورهاست به این شکل که کشورهای دارای جمعیت جوان عموماً کشورهای هستند که نسبت به سالمندان آن‌ها زیر چهارده سده و کشورهای دارای جمعیت بزرگسال‌هایی با نسبت‌به سالمندان بین چهار تا شش درصد و کشورهای دارای جمعیت سال‌خورده کشورهای هستند که نسبت جمعیت سالمند آن‌ها بیشتر از هفت درصد است (سام‌آرا، ۱۳۹۳).

ارتباط جمعیت و امنیت از دیرباز و البته به صورت متفاوت مورد توجه بوده است. در جوامع ابتدایی که مرزبندی سیاسی وجود نداشت و از طریق زور و قدرت جنگی مرزها شکل می‌گرفت، جمعیت بیشتر به معنای قدرت بیشتر و لذا، امنیت بیشتر بود. بر مبنای تفکیک میان قدرت سخت (توانایی اقتصادی و نظامی) و قدرت نرم (توانایی جذب به شیوه‌های فرهنگی و ایدئولوژیک) تأکید می‌شود که هرچند هر دو نوع قدرت ضروری است، در عصر اطلاعات قدرت نرم بیش از هر نوع دیگر قدرت قانع‌کننده و جذاب است (کیوان حسینی و جمعه زاده، ۱۳۹۲). در گذر زمان ارتباط بین جمعیت و امنیت تا حدودی پیچیده شده است، اگرچه ممکن است در سطوح خارجی هنوز ایده سنتی را بتوان در نظر گرفت و اکثر مطالعات نظر بر این دارند که در مناطق مرزی وجود جمعیت بیشتر، همراه با امنیت بیشتر خواهد بود (گنجیبور و روحانی، ۱۳۸۹)؛ ولی در بعد امنیت داخلی، موضوع بسیار پیچیده شده است. محیط‌های کوچک روستایی به دلیل شناخت متقابل و نظارت اجتماعی ایجاد شده از امنیت انتظامی بالاتری در مقابل جوامع شهری با تراکم بالا برخوردار است (صمدی، کریمی و محمدی، ۱۳۸۹) گستردگی معنای امنیت در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و ... موضوع را پیچیده‌تر نموده و به صورت خلاصه باید اشاره نمود که نمی‌توان ارتباط مستقیم و شفاف را بین جمعیت و امنیت متصور شد (ترکاشوند، ۱۴۰۲).

یکی از ابعاد اصلی امنیت هر کشور قدرت دفاعی آن است. از نیازهای اولیه پایه‌ای هر جامعه تأمین امنیت و توان دفاعی آن در مقابل تهاجم بیگانه است. جمعیت به صورت بالقوه از دو جهت با دفاع و امنیت در رابطه می‌باشد؛ حجم و ساختار سنی جمعیت. حجم جمعیت به صورت مستقیم می‌تواند به عنوان یک امتیاز دفاعی و امنیتی مؤثر باشد.

کشور ایران در سال‌های اخیر تغییرات گسترده‌ای را در میزان‌های باروری و مرگ تجربه کرده است (عباسی، ۱۳۹۹؛ ترکاشوند، ۱۳۹۰؛ ترکاشوند و حسینی، ۱۳۹۱). این تغییرات باعث می‌شوند هم در زمان حال و هم در آینده، همواره ساختار کلی جمعیت کشور رو به تغییر باشد. در مباحث جغرافیای سیاسی، در تعیین جایگاه یک کشور، در کنار عواملی چون توسعه، اقتصاد، موقعیت، نفوذ و قدرت دیپلماتیک، همواره اندازه جمعیت و ساختار آن نیز به عنوان یک متغیر اثرگذار و زمین‌های تعیین‌کننده بوده است (متقی، ۱۳۹۴)؛ البته در کنار حجم و کمیت جمعیت، باید به کیفیت آن نیز توجه شود.

یکی از نیازهای برنامه ریزی در آینده شناخت پیامدهای تغییرات جمعیتی است، که در صورت منفی بودن پیامدها بتوان با استفاده از راهکارهایی به پیشگیری از آنها پرداخت. توجه به بحث پیامدهای دفاعی و امنیتی به صورت مشخص و در قالب یک مطالعه دقیق و کاربردی تا کنون در کشور انجام نشده است؛ بنابراین، در پژوهش حاضر قصد بر این است.

جمعیت و مؤلفه‌های آن همواره یکی از مباحث مهم و مورد توجه اندیشمندان و صاحب‌نظران بوده و عنصری مهم در شکل‌گیری ساختارهای اجتماعی، حاکمیت، دولت و حوزه‌های دفاعی-امنیتی کشورها به شمار می‌رود. کشورهای مختلف در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های ملی نگرش ویژه‌ای به ساختار جمعیت و نقش آن در تحقق اهداف و منافع ملی دارند. تمرکز کشورها در برنامه‌ریزی‌های ملی بر ویژگی‌های ساختارهای جمعیتی است که هم متأثر از عوامل مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، امنیتی و غیره است و هم اینکه بر این عوامل تأثیرگذار است. ویژگی‌هایی از قبیل حجم جمعیت، توزیع مکانی، ساخت سنی، جنسی، اشتغال، سواد، قومیت و نژاد و حرکات جمعیتی (ولادت و باروری، مرگ و میر، مهاجرت، ازدواج و طلاق) رابطه تعاملی پیش‌گفته را مشخص می‌کند.

این پژوهش از آن جهت که موجب شناخت ابعاد ساختار جمعیتی کشور می‌شود و نتایج حاصل از آن چالش‌ها و آسیب‌های حوزه دفاع و امنیت کشور را روشن می‌سازد، دارای اهمیت است؛ زیرا به مسئولان امنیتی کشور کمک می‌کند تا چشم انداز امنیت و دفاع را در ارتباط با تحولات جمعیت موردتوجه قرار دهند. از سوی دیگر، عدم توجه به تغییرات ساختار و بافت جمعیتی کشور و فقدان واپایش تحولات آن، موجب برهم خوردن تعادل جمعیتی خواهد شد و ضمن اینکه تحقق اهداف و منافع ملی در حوزه‌های دفاعی امنیتی را با چالش جدی مواجه می‌کند، می‌تواند موجب برهم خوردن تعادل دفاعی امنیتی کشور شود، بنابراین؛ پژوهش حاضر از این جهت نیز دارای ضرورت علمی و عملی است.

پیشینه

بررسی پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که تحقیق مستقلی با عنوان ناترازی جمعیت؛ چالش پیش روی اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران در حوزه دفاعی-امنیتی انجام نشده است. در ادامه به پژوهش‌هایی که در آن به بعضی از مؤلفه‌ها و متغیرهای مرتبط با موضوع تحقیق اشاره شده است اشاره می‌نماییم.

نویسنده مقاله "نقش جمعیت و سیاست‌های جمعیتی در استحکام ساخت درونی قدرت نظام جمهوری اسلامی ایران" با مروری بر رابطه میان جمعیت و اقتدار سیاسی اقتصادی و ملی تحولات و تغییرات جمعیتی در کشورهای توسعه‌یافته غربی و چالش‌های ناشی از میزان باروری ای زیر حد جانشینی و پیر شدن جمعیت در این جوامع و مشکلات ناشی از آن و نیز سیاست‌های جمعیتی باروری در ایران را بررسی نموده است (علی‌بی؛ ۱۳۹۴)

نویسندگان مقاله "بررسی میزان تأثیر انسجام اجتماعی و تغییرات جمعیتی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران" با استفاده از رویکرد سازه‌انگاری میزان انسجام اجتماعی و تغییرات

جمعیتی بر امنیت ملی ایران آن را بررسی کرده‌اند. براساس این مقاله عوامل اجتماعی و فرهنگی در بین عوامل قدرت بزرگ‌ترین نقش را در جهت نیل به امنیت ملی ایفا می‌نماید و نقش‌آفرینی سایر عوامل را تحت تأثیر قرار می‌دهند؛ این عوامل در همه جوامع تعیین‌کننده بود و عملکردهای متفاوتی از خود بروز می‌دهند (مینایی و زهدی ۱۳۹۱). سیپرایان (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان "برخی ملاحظات در پویایی جمعیت و پایدار نگه‌داشتن نظام امنیت اجتماعی در کشور رومانی" با هدف احصاء مؤلفه‌های پایدار نگه‌داشتن امنیت اجتماعی در کشور رومانی به این نتیجه رسیده است که از آغاز ۱۹۹۰ مهاجرت افزایش چشمگیر داشته و امروزه فقط در اتحادیه اروپا ما ۲/۷ میلیون نفر از مردم کشور رومانی وجود دارد بررسی‌ها نشان‌دهنده تأثیر این تحول بر نظام امنیت اجتماعی رومانی است.

ایمانی (۱۴۰۳) در مقاله خود با عنوان "سیاست گذاری خدمت سربازی متناسب با تغییرات جمعیتی در ایران" می‌نویسد سیاست سربازی وظیفه سیاستی اصولی برای امنیت کشور و تربیت شهروند وفادار به نظام و قانون اساسی است، اما، چون جمعیت کشور به سمت میانسالی و کهنسالی حرکت می‌کند، بنابراین، حرفه‌ای شدن سربازی به یک سیاست اجرایی طی برنامه‌ریزی آینده برای نیروی هوایی و نیروی دریایی تبدیل شود، که سازمان‌هایی تجهیزات محور و فنی هستند (ایمانی؛ ۱۴۰۳).

مرادیان و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان پویای محیطی و مؤلفه جمعیتی جمهوری اسلامی ایران در راستای تحکیم اقتدار و امنیت ملی به زمینه‌سازی برای ارتقاء اثربخشی ما مقوله جمعیت در تحکیم اقتدار و امنیت ملی کشور پرداخته و نتیجه‌گیری کرده‌است که تداوم سیاست‌های کاهش جمعیت در کشور موجب بروز یک غفلت راهبردی در اصلی‌ترین مؤلفه قدرت ملی یعنی جمعیت کشور و بروز دغدغه و نگرانی مقام معظم رهبری مدظله‌العالی شده‌است.

دهقان ده جمالی (۱۳۹۶) با انجام پژوهشی تحت عنوان فرزندآوری و افزایش جمعیت از دیدگاه قرآن کریم و اهل بیت علیه السلام به تبیین دیدگاه مکتب اسلام در مورد فرزندآوری و افزایش جمعیت پرداخته است یافته‌های این بررسی سی نشان می‌دهد که افزایش جمعیت مورد توجه دین مبین اسلام بود و تمام انبیاء علیه السلام و سفیران الهی به این امر اهتمام کامل داشته و مردم جامعه خود را تشویق و ترغیب به توالد و تناسل می‌کردند

صادقی (۱۳۹۲) با انجام پژوهشی با عنوان تغییرات ساختار سنی جمعیت کشور پیامدها و گزینه‌های سیاستی به موضوع تغییرات ساختار سنی جمعیت در نیم‌قرن اخیر و فرصت‌ها و چالش‌های حال و آینده جمعیت در ایران پرداخته است. یافته‌های این پژوهش بیان می‌کند که ایران کنونی در معرض گذار و تغییرات ساختار سنی جمعیت قرار گرفت و این تحولات مهم‌ترین مسئله جمعیت کشور بشمار می‌رود. نویسندگان مقاله "راهبردهای جمعیتی تحکیم اقتدار و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران" در پژوهش خود که با روش کمی و کیفی در فرآیند سوئد انجام گرفت به احصاء نقاط چهارده چهارگانه و نهایتاً شش راهبرد جمعیتی به‌همراه سازوکارهای اجرایی آن رسید که برخی از راهبردها به طرح به‌ترمیم جمعیت و برخی به تحکیم اقتدار و امنیت ملی می‌پردازد (خرمشاد طراح زادگان، ۱۳۹۷).

متقی (۱۳۹۴) در پژوهش خود با عنوان تغییرهای ساختار جمعیتی جمهوری اسلامی ایران آسیب‌شناسی و ظرفیت سنجی مسائل امنیتی می‌نویسد کشور در حال تجربه نظام جدید جمعیت شناختی است که ابعاد نظیر توزیع نابرابر جمعیت مهاجرت شهرنشینی سریع انتقال ساختار سنی سال‌خوردگی تغییرهای خانواده نابرابری جنگ جنسیتی فقر و نابرابری تخریب محیط‌زیست و غیره را بر امنیت ایران به‌همراه دارد. رئیسی (۱۳۹۷) در پژوهش خود با عنوان دورنمایی ساختار جمعیتی کشور در افق هزار و چهارصد و سی و تأثیر آن بر حوزه‌های دفاعی و امنیتی می‌نویسد روندهای نزولی نرخ رشد جمعیت و باروری تراکم ناهمگون افزایش سال‌خوردگی افزایش مهاجرت توسعه شهرنشینی افزایش سن ازدواج و افزایش طلاق به تغییرات اساسی در ساختار جمعیت ایران منجر شد و استمرار این روندها توافق هزار و چهارصد و سی موجب تأثیرگذاری بر حوزه‌های دفاعی و امنیتی خواهد شد (رئیسی ۱۳۹۷). فولادی و نندا (۱۴۰۲) می‌نویسد که از میان چهار سناریوی رشد حداکثری، ثبات باروری، کاهش باروری با شیب ملایم و کاهش شدید باروری دو سناریوی نخست برای جمعیت کشور امکان تحقق ندارد. تحقق دو سناریوی سوم و چهارم نیز محتمل الوقوع هستند؛ همچنین معتقد است با عنایت به عوامل شتاب زای بحران جمعیتی و آمارهای غیررسمی کاهش شدید جمعیت به کمتر از ۱ درصد، بسیار زودتر از افق ۱۴۳۰ رشد جمعیت کشور منفی خواهد شد.

تعارف و اصطلاحات

ساختار جمعیتی:

فرهنگ آریانپور، ترکیب جمعیت را به معنای ساختمان، ساخت یا ساختار جمعیت تعریف کرده است (آریانپور، ۱۳۸۵). ترکیب جمعیت به لحاظ اصطلاحی مجموعه عناصر و ویژگی‌ها

و روابط به نسبت پایدار جمعیت است که در طول زمان در ارتباط با یکدیگر دارای شکل و ترکیب خاصی شده‌اند، به نحوی که تغییر آن در مدت زمان کوتاه بسیار دشوار است (تمنا، ۱۳۸۷).

تعریف عملیاتی: منظور از ساختار جمعیت در این پژوهش، حرکات جمعیتی (ولادت و باروری، مرگ و میر، مهاجرت و ازدواج و طلاق) و ترکیب جمعیتی (حجم، ساخت سنی، ساخت جنسی، توزیع مکانی و قومیت و نژاد) است.

تعریف عملیاتی ناترازی جمعیت:

ناترازی جمعیت به عدم تعادل ساختاری یا توزیعی در ویژگی‌های کلیدی جمعیت یک منطقه یا کشور اشاره دارد که می‌تواند در ابعاد مختلفی مانند سن، جنسیت، جغرافیا، قومیت، مذهب یا سطح توسعه انسانی رخ دهد. این ناترازی زمانی اتفاق می‌افتد که یک یا چند مؤلفه جمعیتی از وضعیت مطلوب یا استانداردهای تعیین شده فاصله بگیرد و پیامدهای منفی اقتصادی، اجتماعی یا امنیتی ایجاد کند. ناترازی جمعیت زمانی به عنوان یک **مشکل عملیاتی** شناخته می‌شود که شاخص‌های فوق از آستانه‌های تعیین شده (بر اساس استانداردهای جهانی یا ملی) عبور کنند و تأثیرات منفی بر امنیت، اقتصاد یا انسجام اجتماعی داشته باشند. اندازه‌گیری این شاخص‌ها به برنامه‌ریزان کمک می‌کند تا مداخلات هدفمند برای ایجاد تعادل جمعیتی طراحی کنند.

دفاع و امنیت:

مفهوم دفاعی - امنیتی؛ مجموعه ویژگی‌ها، شرایط و اقداماتی را شامل می‌شود که به وسیله آن مجموعه تهدیدهای بالقوه و بالفعل متأثر از ویژگی‌های طبیعی، محیطی و زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی یا سیاسی سرزمین چه از منظر داخلی و چه خارجی تحت کنترل قرار گرفته و واحد سرزمین و جمعیت و منابع و زندگی و فعالیت درون آن در عین آرامش بتواند در جهت پیشبرد اهداف توسعه کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، انسانی و تأمین پایدار و همه‌جانبه گام بردارد (اعلمی، ۱۳۷۹).

تعریف عملیاتی: منظور از حوزه دفاعی-امنیتی هرگونه اموری است که به نحوی با موجودیت و بقا کشور و حفظ حاکمیت نظام جمهوری اسلامی ایران ارتباط دارد که در شش بخش اقتصادی، سیاسی، نظامی، اجتماعی- فرهنگی، علم و فناوری و زیست محیطی دسته‌بندی می‌شود.

امنیت ملی:

امنیت ملی اصطلاحی است که معمولاً در متون سیاسی، اجتماعی و حقوقی به کار می‌رود. این اصطلاح در عین اهمیت، دارای ابهام است و همچون برخی مترادف‌های خود به آسانی

قابل تفسیر و تعریف نیست. امنیت ملی پس از جنگ جهانی دوم در معنای وسیعی بین ملل مختلف بهکاررفته است. معنای روشن آن حفظ مردم یک کشور و سرزمین در مقابل حمله فیزیکی است و به مفهوم «دفاع» به کاررفته و در معنای وسیعتر بر حفظ منافع حیاتی، سیاسی و اقتصادی و فقدان تهدید نسبت به ارزشهای اساسی و حیاتی یک دولت اطلاق می‌شود (رهپیک، ۱۳۷۷)

قدرت و اقتدار ملی

برای درک بهتر مفهوم اقتدار ملی لازم است بدانیم قدرت ملی چیست و به چه عواملی بستگی دارد؛

قدرت ملی

قدرت ملی به مجموع تمامی منابع در دسترس یک ملت برای پیگیری اهداف ملی خود گفته می‌شود. قدرت ملی از عناصر گوناگونی تشکیل می‌شود. این عناصر را می‌توان بر اساس منشاء و کاربرد آن‌ها به دو گروه «ملی» و «اجتماعی» تقسیم کرد.

ملی: جغرافیا منابع جمعیت

اجتماعی: اقتصادی سیاسی نظامی روانشناختی اطلاعاتی

جمعیت به عنوان یکی از ابعاد اصلی قدرت ملی مورد توجه همه سیاستمداران در طول تاریخ بوده است.

جمعیت

به مجموعه افرادی از یک گونه که در یک مکان و زمان زندگی می‌کنند جمعیت گفته می‌شود به تعداد این افراد «اندازه جمعیت» می‌گویند.

واژه یا عبارت «جمعیت» به معنی افرادی است که در یک ناحیه جغرافیایی (مثلاً شهر یا روستا) زندگی می‌کنند. البته این مفهوم در جمعیت‌شناسی، تمام یا بخشی از ساکنان یک ناحیه را شامل می‌شود. به کلیه کسانی که به طور پیوسته در این ناحیه جغرافیایی زندگی می‌کنند، جمعیت می‌گویند.

توزیع و رشد جمعیت:

جمعیت در سراسر جهان به صورت کاملاً نامنظمی پراکنده شده است. بیش از یک چهارم خشکی‌های جهان خالی از سکنه است یا تراکم جمعیت بسیار پایینی دارد. حداقل یک چهارم مناطق جهان نیز دارای جمعیتی با تراکم ۱۰ نفر در کیلومتر و بیشتر می‌باشد. عمده تمرکز جمعیت در این نواحی به شرق آسیا و شبه قاره هند و اروپا تعلق دارد که بیش از نیمی از جمعیت جهان را در خود جای داده‌اند، چین و هند که در نقشه جمعیت خودنمایی می‌کنند، مجموعاً حدود دو پنجم جمعیت جهان را به خود اختصاص داده‌اند.

جوانی جمعیت:

جمعیت جوان به عنوان یکی از عوامل مهم اقتدار هر کشور به شمار می‌رود. نیروی مولد و جوان یکی از پایه‌های اصلی قدرت و رشد اقتصادی _ اجتماعی محسوب شده و قدرت و توسعه هر کشور در رابطه با نیروی انسانی و جمعیت معنا پیدا می‌کند.

یکی از مشخصات بارز جوامع جهان سوم، جوانی جمعیت آن‌ها می‌باشد، یعنی جمعیتی که در گروه‌های سنی کمتر از ۱۵ ساله قرار دارد. جوانی جمعیت خود به عنوان یک پرمسلمان پیچیده اجتماعی در برابر جوامع جهان سوم قرار دارد. این پیچیدگی هم به طور عینی در حال حاضر در ابعاد مختلف نمود پیدا می‌کند و هم در دراز مدت و آینده بسیاری از برنامه‌ها را با ضعف یا شکست مواجه می‌نماید.

ترکیب و ساختار جمعیت:

امروزه ساختار سنی و جنسی جمعیت از اهمیت کمی و کیفی بسیاری برخوردار است و یکی از مشغله‌های ذهنی عمده‌ی دست اندرکاران امور اجرایی در تمام ممالک دنیا محسوب می‌شود. از جمله روش‌های ارزیابی درجه توسعه یافتگی کشورها مطالعه ساختارهای سنی و جنسی جمعیت آن‌ها می‌باشد. از نظر جمعیت‌شناختی سن و جنس اصلی‌ترین مولفه‌های تفاوت میان افراد می‌باشد که تحت تأثیر عوامل مختلف اجتماعی، بهداشتی، فرهنگی و اقتصادی تغییر می‌کند. به همین دلیل است که جمعیت‌شناسان ویژگی‌های جمعیت را اغلب بر حسب سن و جنس تحلیل می‌کنند.

کیفیت جمعیت

ویژگی‌های کیفی جمعیت در تولید و گسترش قدرت ملی اهمیت فوق‌العاده‌ای دارند. کیفیت جمعیتی ناظر بر ویژگی‌های متعددی است که وجود آن سرچشمه قدرت، پیشرفت، امنیت، آسایش و رفاه ملی خواهد بود. در غیر این صورت، جمعیت غیر کیفی ولو با تعداد بسیار کم سرچشمه‌ی ضعف، عقب ماندگی، نا امنی، رنج و مصیبت ملی خواهد شد که چنین وضعی را در کشورهای آفریقایی به ویژه منطقه‌ی خلیج گینه شاهد هستیم (حافظ نیا، ۱۳۹۱).

در زیر به بررسی مواردی چند از ویژگی‌های کیفی خوب جمعیت می‌پردازیم:

سلامت

سلامت جسمی و روحی در قالب شاخص‌هایی چون بالا بودن «امید به زندگی»، نسبت تخت بیمارستانی و پزشک به جمعیت، سرانه آب آشامیدنی سالم، سرانه میزان مواد غذایی، تسهیلات بهداشتی، پایین بودن میزان مرگ و میر و نظایر آن می‌باشد.

سطح تحصیلات:

در قالب شاخص‌هایی چون بالا بودن نسبت تحصیل‌کردگان دانشگاهی به جمعیت، سطح

گسترش آموزش عمومی، بالا بودن سطح دانش فنی جمعیت و غیره خواهد بود و به گسترش سطح تفکر، خلاقیت، مهارت، حساسیت نسبت به امور ملی و غیره می‌انجامد.
سطح زندگی؛

شاخص توسعه یافتگی یک کشور و شهروندان آن است که در قالب دسترسی به نوآوری‌های فنی و تکنولوژیک، استانداردهای زیست، دسترسی به الگوهای پیشرفته آموزش و پرورش، ارتباطات و استانداردهای بالای مصرف و غیره مشخص می‌شود.
کمیت جمعیت؛

افزایش کمیت جمعیت می‌تواند کیفیت‌ساز هم باشد. از یک منظر کمیت بالای جمعیت در سرمایه اجتماعی، روابط اجتماعی و سرمایه‌های عاطفی آینده یک کشور نقش بسیار زیادی بازی می‌کند و خانواده‌هایی که یا فرزند ندارند یا ازدواج نمی‌کنند و یا تک فرزند هستند می‌توانند مشکلات عدیده‌ای را در کشور برای افراد و خانواده‌ها از نظر روابط فی مابینی و خانوادگی ایجاد کنند. در ادامه عوامل مؤثر بر کمیت را مرور می‌کنیم.
مرگ و میر؛

در سال‌های گذشته و با افزایش سطح بهداشت و جوانی جمعیت ایران روند نرخ خام مرگ و میر در کشور رو به کاهش بوده است؛ اما در سال‌های آینده و با سالمندی جمعیت نرخ خام مرگ و میر در کشور رو به افزایش می‌گذارد. این موضوع در حالی است که با کاهش نرخ باروری در کشور و ادامه یافتن آن، پیش بینی می‌شود در دهه ۱۴۴۰ نرخ مرگ و میر از نرخ ولادت پیشی گرفته و روند کاهش جمعیت کشور آغاز شود.

ازدواج و طلاق

فرزند آوری نتیجه‌ی مستقیم ازدواج است؛ در ایران پس از تشکیل خانواده انتظار فرزند آوری وجود دارد؛ بنابراین پدیده ازدواج هر چقدر دیرتر به وقوع بپیوندد، فرصت فرزند آوری زنان کمتر شده و متعاقباً تعداد فرزندان کمتری متولد خواهد شد. به گزارش سازمان ثبت احوال کشور در سال‌های اخیر به جز سال ۱۳۹۹ (هم زمانی با همه گیری کرونا) روند ازدواج در کشور کاهشی بوده است. بررسی دقیق‌تر وقوع پدیده‌ی ازدواج نشان می‌دهد نرخ خالص ازدواج در دهه ۱۳۹۰ (به جز سال ۹۹) به طور محسوسی کاهشی بوده است. همچنین در سه دهه گذشته میانگین سن ازدواج تقریباً روندی صعودی داشته است. بر اساس تازه‌ترین گزارش سازمان ثبت احوال کشور میانگین سن در اولین ازدواج دختران و پسران ایران در سال ۱۳۸۹ به ترتیب ۲۳،۴ و ۲۷،۶ سال بوده است.

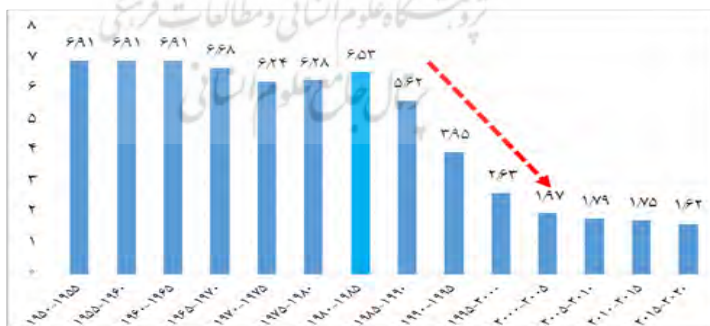
بررسی نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن نشان از کاهش عمومیت ازدواج در کشور در سال‌های اخیر می‌دهد. کاهش عمومیت ازدواج در میان زنان بیشتر بوده و در سال ۱۳۹۵ حدود ۷ درصد از زنان گروه ۴۰-۴۴ سال ازدواج نکرده بوده‌اند.

بر اساس گزارش سازمان ثبت احوال کشور، در سال ۱۳۹۹، ۱۸۳۱۹۳ مورد طلاق در کشور ثبت شده است. برای بررسی بهتر شیوع طلاق باید این رخداد را نسبت به جمعیت در معرض آن سنجید. با استفاده از داده‌های مرکز آمار ایران مشخص می‌شود نرخ خالص طلاق در کشور پس از دهه ۱۳۷۰، رشد محسوسی داشته است. نرخ خالص طلاق از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ به صورت میانگین سالانه ۸ درصد رشد داشته است.

نرخ باروری

نرخ باروری کل که از حاصل جمع نرخ‌های باروری ویژه‌ی گروه‌های سنی به دست می‌آید نشان‌دهنده‌ی متوسط تعداد مولود زنده به دنیا آمده در طی دوران بالقوه باروری یک زن (معمولاً سنین ۱۵ تا ۴۹ سالگی) است. این نرخ با استفاده از روش فرزندان خود (OCM) ۲۰ برای پنج سال منتهی به سرشماری ۱۳۹۵ برابر با ۲۰۰۱ فرزند به دست آمده که با وجود افزایش نسبی نسبت به دوره منتهی به سرشماری ۱۳۹۰، از سطح جانشینی ۲۱ یعنی رقم ۲۰۱ کمتر است. این بدین معنی است که با جایگزینی کمتر از دو فرزند برای هر زوج، رفته‌رفته نسل‌ها به نحو مطلوب جایگزین نشده و رشد منفی جمعیت را رقم خواهد زد. این رقم در مناطق شهری ۱۰۸۶ و در مناطق روستایی ۲۰۳۸ فرزند به دست آمده و در استان‌های مختلف نیز متفاوت است که رتبه استان‌ها در شکل نشان داده شده است.

شکل ۹- روند تغییرات نرخ باروری کل در ایران

منبع: مرکز آمار ایران

انواع ساخت سنی جمعیت

می‌توان انواع ساخت سنی جمعیت‌ها را به شرح زیر تقسیم‌بندی کرد:

الف) ساخت سنی جوان؛ کشورهایی دارای این نوع ساخت سنی هستند که حداقل ۴۰٪ از کل جمعیت آن‌ها کمتر از ۱۵ سال می‌باشد. ویژگی اصلی جمعیت‌های جوان را می‌توان داشتن میزان‌های باروری بالا و پایین بودن عمر متوسط (امید زندگی) دانست به گونه‌ای که تنها حدود ۵٪ از جمعیت به سنین بالای ۶۵ سال می‌رسند. کشورهای در حال توسعه و غیرصنعتی دارای این ساخت جمعیت هستند. جمعیت ایران نیز از نظر ترکیب سنی تا نیمه دهه ۱۳۷۰ بسیار جوان بوده است. نسبت افراد کمتر از ۱۵ ساله آن به کل جمعیت در هیچ یک از سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن قبل از ۱۳۷۵ کمتر از ۴۲٪ نبوده است و برای اولین بار در تاریخ کشور در این سرشماری به زیر ۴۰ درصد رسید.

ب) ساخت سنی رو به سالخوردگی؛ کشورهایی که سیاست‌های معینی مبنی بر کاهش باروری اتخاذ کرده‌اند و گام‌های اساسی در راه توسعه برداشته‌اند دارای چنین ساخت سنی هستند. در اینجا از درصد گروه سنی کمتر از ۱۵ ساله کاسته شده (به دلیل کاهش باروری) اما هنوز درصد گروه سنی بالای ۶۵ ساله به حد جمعیت‌های سالخورده نرسیده است.

ج) ساخت سنی سالخورده؛ کشورهای توسعه‌یافته و صنعتی‌ای که از دیرباز میزان باروری آن‌ها کاسته شده و درصد افراد کمتر از ۱۵ ساله آن‌ها بین ۱۵ تا ۲۵ و درصد افراد ۶۵ ساله به بالای آن‌ها معمولاً بالای ۱۲ است، دارای جمعیت سالخورده هستند.

ساختار سنی جمعیت

در زمینه تغییرات ساختار سنی جمعیت، روند این تغییرات در گروه‌های عمده سنی از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ به گونه‌ای است که سهم گروه سنی سالمندان نیز متناسب با روند تغییرات شاخص رشد جمعیت از سال ۱۳۶۵ رو به افزایش گذاشته و از حدود ۳ درصد در آن سال به حدود ۶٫۱ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. این نکته را یادآور می‌شود که سن سالمندی طبق استانداردهای سازمان جهانی بهداشت ۶۰ ساله و بیشتر است که در این جدول به سبب رسیدن جمع اجزاء در گروه‌های عمده سنی به رقم ۱۰۰، ۶۵ ساله و بیشتر درج شده است. لذا طبق تعریف استاندارد، جمعیت ۶۰ ساله و بیشتر کشور حدود ۷٫۴ میلیون نفر و رشد آن بین دو سرشماری ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ در حدود ۳٫۶۲ درصد یعنی حدود ۳ برابر رشد جمعیت کل کشور به دست آمده است. این تغییرات نیز گویای این مطلب است که نه تنها رابطه سهم گروه سنی سالمندان در جمعیت را نیز به رابطه بین بُعد خانوار و شاخص رشد جمعیت اضافه نمود، بلکه تصور اینکه سهم ۶٫۱ درصدی در سیمای وضعیت فعلی شاخص‌های جمعیتی سهم قابل توجهی نیست را به چالش کشیده و ضرورت توجه به بررسی روند آن را بیش از پیش

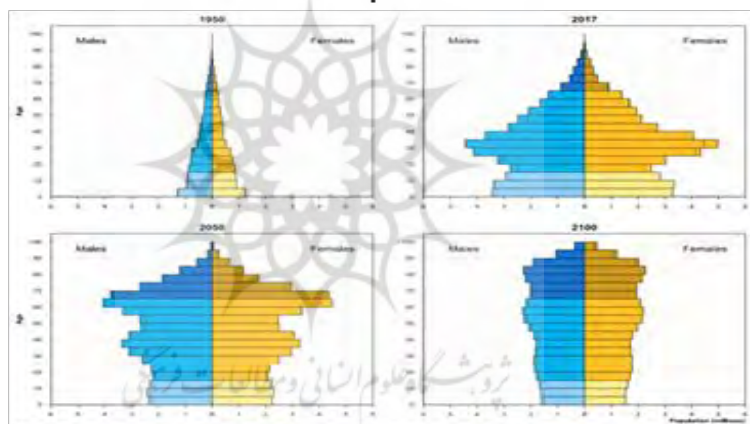
نمایان می‌سازد؛ روندی که سؤال جدی دیگری را در ذهن متبادر می‌سازد که تا چه حد این سهم و تعداد آن در جمعیت کشورمان افزایش پیدا خواهد نمود و چگونه باید با این پدیده مواجه شد؟ پاسخ این نیز در بخش پیش‌بینی‌های جمعیتی بهتر روشن خواهد شد.

نکته بسیار حائز اهمیت دیگر کاهش سهم جمعیت جوان در فاصله‌ی سه سرشماری اخیر یعنی سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ از ۳۵،۴ درصد به ۳۱،۵ درصد و سپس ۲۵،۱ درصد است که حتی تأثیر فعلی آن را بر سایر شاخص‌های اجتماعی نظیر کاهش مداوم آمار ازدواج در سال‌های اخیر متأثر از این کاهش می‌توان به وضوح ملاحظه نمود.

در ادامه جدول سهم گروه‌های سنی مختلف در سال‌های ۱۳۳۵ الی ۱۳۹۰ جهت روشن شدن بهتر تغییرات آمده است.

تغییرات هرم سنی جمعیت ایران، جدول نسبت جوانی جمعیت و نسبت سالخوردگی جمعیت برابر اعلام مرکز آمار ایران به شرح زیر اعلام شده است.

شکل ۳ پیش‌بینی هرم سنی جمعیت ایران

تعداد جمعیت - برآورد داده‌ها -

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نوع توصیفی و از نظر هدف، کاربردی و با روش تحقیق به شیوه میدانی و کتابخانه‌ای انجام گرفت. این پژوهش با بهره‌گیری از نظر خبرگان حوزه علوم اجتماعی و منابع و آمارهای در دسترس انجام گرفت. حجم نمونه پژوهش متشکل از ۲۰ نفر از خبرگان حوزه امنیت ملی و علوم اجتماعی به صورت هدفمند انتخاب گردیدند. داده‌های حاصل از پرسشنامه با بهره‌گیری از نرم افزار smart PLS تحلیل و مؤلفه‌های تأثیر گذار در هر بعد مشخص گردید.

داده‌های اطلاعاتی اسنادی بوده که به روش کتابخانه‌ای گردآوری گردید. این پژوهش در حوزه علوم انسانی، برای قلمرو مکانی کشور جمهوری اسلامی ایران انجام گرفت.

یافته‌ها

ساختار جمعیتی در چهار بعد کلی ترکیب جمعیت، توزیع جمعیت، حرکات جمعیت و کیفیت جمعیت که هر کدام از این ابعاد با چهار مؤلفه بر اقتدار ملی در حوزه دفاعی امنیتی مؤثرند. خروجی نرم‌افزار Smart PLS در راند دوم موارد زیر را تأیید نمود که این ابعاد هر کدام با چه مؤلفه‌هایی بر اقتدار ملی در حوزه دفاعی امنیتی مؤثرند که به شرح ذیل می‌باشد.

ترکیب جمعیت

- ساخت و ترکیب سنی جمعیت
- ساخت و ترکیب جنسی جمعیت
- ترکیب و هویت دینی و مذهبی جمعیت
- ترکیب قومیت‌ها

توزیع جمعیت

- پراکندگی جغرافیایی جمعیت
- مهاجرت جمعیت
- توزیع ادیان و مذاهب
- توزیع جغرافیایی قومیت‌ها

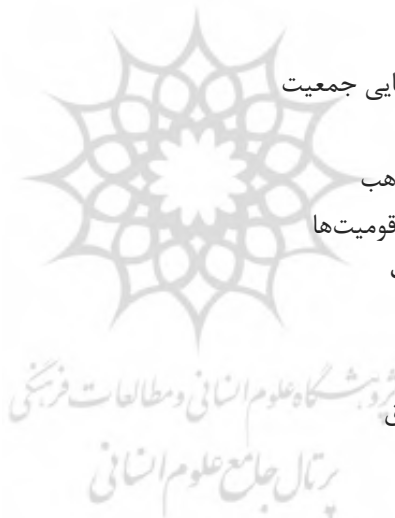
حرکات (کمیت) جمعیت

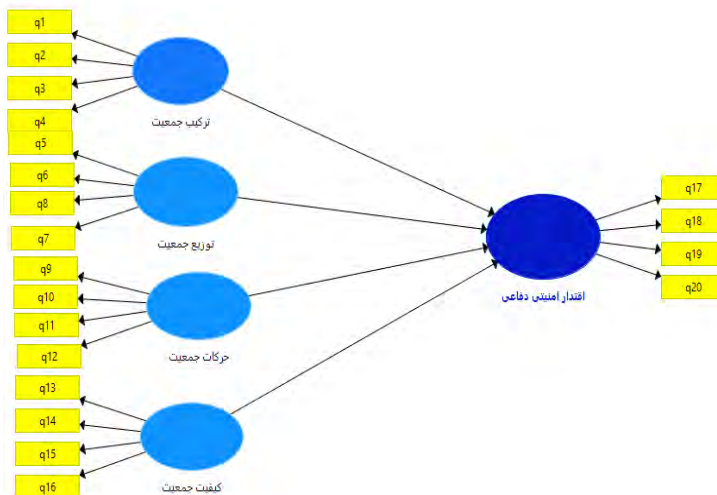
- میزان زاد و ولد
- میزان مرگ‌ومیر
- نرخ ازدواج و طلاق
- حوادث و جنگ‌ها

کیفیت جمعیت

- سطح بالای سواد و تحصیلات
- سطح بهداشت و سلامت
- انسجام اجتماعی، ملی و مذهبی
- ارتقاء سطح اقتصاد و فرهنگ

خروجی نرم افزار smart PLS اثر مؤلفه‌های هر بعد که هر کدام در قالب یک سؤال مطرح گردیده بود را به صورت زیر نشان داد.

بحث و نتیجه گیری

جمعیت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تصمیم‌گیری در تمامی شئون و مظاهر اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی-دفاعی هر کشور به‌شمار می‌رود. امروزه بسیاری از کشورها گرفتار عدم تعادل ساختار جمعیت هستند. از یک سو کشورهای در حال توسعه با مشکلات و مسائل رشد بی‌رویه جمعیت دست و پنجه نرم می‌کنند و از سوی دیگر جوامع توسعه یافته از نتایج منفی شدن رشد جمعیت و سالخوردگی جمعیت رنج می‌برند.

آمارهای کنونی و پژوهش‌های آینده‌نگر وضعیت خوبی را برای ساختار جمعیتی ایران در ابعاد مختلف نشان نمی‌دهند؛ این وضعیت با عنوان ناترازی جمعیت یا عدم تعادل در ساختار جمعیت، امروز به‌عنوان چالشی پیش‌روی سیاست‌گذاران و مسئولین کشور می‌باشد.

یافته‌های این پژوهش، مبتنی بر تحلیل خروجی نرم‌افزار Smart PLS، نشان داد که ساختار جمعیتی کشور در چهار بعد اصلی ترکیب جمعیت، توزیع جمعیت، حرکات جمعیت و کیفیت جمعیت، با مؤلفه‌های خاص خود، تأثیرات معناداری بر اقتدار ملی در حوزه دفاعی-امنیتی دارد. این تأثیرات از طریق مکانیزم‌های مستقیم و غیرمستقیم، امنیت داخلی و خارجی، توانمندی نظامی و انسجام اجتماعی را تحت الشعاع قرار می‌دهند. در ادامه، نتایج به‌دست آمده در هر بعد و پیامدهای آن بر اقتدار ملی تشریح می‌شود.

۱. ترکیب جمعیت و اقتدار دفاعی-امنیتی

ترکیب جمعیت به عنوان نخستین بعد ساختاری، از طریق چهار مؤلفه زیر بر امنیت و دفاع ملی تأثیرگذار است:

- ساخت سنی جمعیت:

جمعیت جوان (بالای ۶۰٪ زیر ۳۰ سال) می‌تواند به عنوان یک فرصت استراتژیک برای تأمین نیروی انسانی نظامی و تقویت صنایع دفاعی عمل کند. در مقابل، جمعیت سالخورده (رشد بالای گروه سنی بالای ۶۵ سال) با کاهش نیروی کار فعال، هزینه‌های نظامی را افزایش داده و توان رقابت پذیری کشور را کاهش می‌دهد.

- ساخت جنسیتی:

توازن جنسیتی در جمعیت، به ویژه در دسترسی زنان به نقش‌های امنیتی و دفاعی، نه تنها باعث افزایش سهم نیروی انسانی متخصص می‌شود، بلکه انعطاف‌پذیری استراتژیک در مدیریت بحران‌ها را تقویت می‌کند.

- هویت دینی و مذهبی:

همگونی یا ناهمگونی دینی می‌تواند هم به عنوان یک عامل انسجام‌بخش (در صورت وجود توافق بر ارزش‌های مشترک) و هم به عنوان یک تهدید امنیتی (در صورت بروز تنش‌های فرقه‌ای) عمل کند. برای مثال، ناهماهنگی مذهبی ممکن است زمینه‌ساز دخالت قدرت‌های خارجی شود.

- تنوع قومیتی:

مدیریت هوشمندانه تنوع قومی از طریق سیاست‌های فراگیر می‌تواند به تقویت وحدت ملی بینجامد، اما نادیده گرفتن آن ممکن است به شورش‌های داخلی یا حتی تجزیه طلبی منجر شود.

به طور کلی می‌توان گفت مؤلفه‌های ترکیب جمعیت با ضریب مسیر ۰,۷۸ بیشترین تأثیر را بر اقتدار دفاعی-امنیتی دارند، که نشان‌دهنده نقش محوری این بعد در طراحی استراتژی‌های امنیتی است.

۲. توزیع جمعیت و چالش‌های امنیتی

توزیع نامتوازن جمعیت می‌تواند شکاف‌های امنیتی ایجاد کند:

- پراکندگی جغرافیایی:

تمرکز جمعیت در مناطق مرزی یا پرتنش (مانند مناطق هم‌مرز با کشورهای بی‌ثبات) احتمال درگیری‌های نظامی را افزایش می‌دهد. در مقابل، توزیع متوازن در پهنه سرزمینی، امکان کنترل مؤثر مرزها را فراهم می‌کند.

- مهاجرت:

مهاجرت‌های داخلی و خارجی، به ویژه اگر غیرقانونی یا ناشی از بحران‌ها باشد، می‌تواند به گسترش جرائم سازمان‌یافته (مانند قاچاق اسلحه و مواد مخدر و ...) یا نفوذ گروه‌های تروریستی بینجامد.

- توزیع ادیان و قومیت‌ها:

تجمع جغرافیایی یک قوم یا مذهب خاص در مناطق استراتژیک ممکن است به بهانه‌ای برای مداخله خارجی تبدیل شود.

به طور کلی مؤلفه‌های توزیع جمعیت با ضریب مسیر ۰٫۶۵، به ویژه «مهاجرت» و «پراکندگی جغرافیایی»، به عنوان دومین عامل تأثیرگذار بر امنیت ملی شناسایی شدند.

۳. حرکات جمعیت و پویایی‌های امنیتی

تحولات کمی جمعیت، از طریق مؤلفه‌های زیر بر ثبات دفاعی تأثیر می‌گذارد:

- زاد و ولد:

نرخ بالای زادوولد در کوتاه‌مدت فشار بر منابع را افزایش می‌دهد، اما در بلندمدت می‌تواند به یک مزیت جمعیتی برای تأمین نیروی نظامی تبدیل شود.

- مرگ‌ومیر:

افزایش مرگ‌ومیر ناشی از بیماری‌های همه‌گیر (مانند کووید-۱۹) یا جنگ‌ها، توان اقتصادی و نظامی کشور را تحلیل می‌برد.

- ازدواج و طلاق:

نرخ بالای طلاق می‌تواند نشان‌دهنده فروپاشی ساختار خانواده و افزایش آسیب‌پذیری اجتماعی باشد که امنیت داخلی را تضعیف می‌کند.

- حوادث و جنگ‌ها:

جنگ‌های داخلی یا خارجی مستقیماً با کاهش جمعیت فعال و تخریب زیرساخت‌ها، اقتدار ملی را به خطر می‌اندازند.

به طور کلی حرکات جمعیت با ضریب مسیر ۰٫۵۹، به ویژه مؤلفه‌های «نرخ زادوولد» و «حوادث و جنگ‌ها»، بر امنیت دفاعی تأثیر غیرمستقیم ولی معناداری دارند.

۴. کیفیت جمعیت و توانمندی دفاعی

این بعد، به عنوان کلیدی‌ترین عامل در بلندمدت، از طریق موارد زیر بر اقتدار ملی اثر می‌گذارد:

- سواد و تحصیلات:

جمعیت تحصیل کرده، زمینه‌ساز توسعه فناوری‌های دفاعی پیشرفته (هوش مصنوعی، سایبری) و افزایش بهره‌وری در صنایع نظامی است.

- بهداشت و سلامت:

نیروی انسانی سالم، پایه اصلی توان رزمی ارتش و مقاومت در برابر بحران‌هاست. شیوع بیماری‌های مزمن، آمادگی نظامی را کاهش می‌دهد.

- انسجام اجتماعی:

همبستگی ملی و مذهبی، مقاومت در برابر پروپاگاندا و جنگ روانی دشمن را افزایش می‌دهد.

- اقتصاد و فرهنگ:

اقتصاد پویا امکان سرمایه‌گذاری در مدرنیزه‌سازی تسلیحات را فراهم می‌کند، و فرهنگ دفاعی قوی، مشارکت مردمی در پدافند غیرعامل را تقویت می‌نماید.

به طور کلی کیفیت جمعیت با ضریب مسیر ۰,۸۲، قوی‌ترین تأثیر را بر اقتدار دفاعی-امنیتی دارد که نشانگر اهمیت سرمایه‌گذاری در آموزش، سلامت و اقتصاد است.

پیشنهادها:

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که ساختار جمعیتی نه تنها یک متغیر دموگرافیک، بلکه یک ابزار استراتژیک در دستیابی به امنیت ملی است. در ادامه برای تقویت اقتدار دفاعی-امنیتی، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

۱. تدوین سند راهبردی جمعیتی:

- تمرکز بر افزایش نرخ زادوولد همراه با ارتقای کیفیت آموزش و سلامت.

- مدیریت مهاجرت با اولویت جذب نخبگان و مهارت‌های مورد نیاز صنایع دفاعی.

۲. تقویت انسجام اجتماعی:

- اجرای سیاست‌های فراگیر برای کاهش شکاف‌های قومی و مذهبی.

- توسعه برنامه‌های فرهنگی-دفاعی برای افزایش مشارکت مردمی.

۳. سرمایه‌گذاری در فناوری‌های دفاعی:

- تبدیل مزیت جمعیتی جوان به نیروی متخصص در حوزه‌های سایبری، رباتیک و هوش مصنوعی.

۴. همکاری بین‌المللی:

- ایجاد ائتلاف‌های منطقه‌ای برای مدیریت چالش‌های مشترک جمعیتی (مانند پدافند

غیرعامل در برابر بیماری‌های همه‌گیر).

در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که جمعیت به عنوان سرمایه نامرئی یک کشور، در صورت مدیریت هوشمندانه، می‌تواند به مهم‌ترین ابزار تأمین امنیت و اقتدار ملی تبدیل شود. غفلت

از این امر، نه تنها هزینه‌های دفاعی را افزایش می‌دهد، بلکه بقای کشور را در برابر تهدیدات نوین به خطر می‌اندازد.

بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که هرگونه عدم تعادل در ساختار جمعیتی کشور و تغییر در ابعاد ترکیب، توزیع، حرکات و کیفیت جمعیت می‌تواند از طریق اثرگذاری بر مؤلفه‌های مهم اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بر اقتدار امنیتی و دفاعی کشور مؤثر باشد؛ از سوی دیگر در پی برهم خوردن تعادل ساختاری جمعیت ایران همچون کاهش زاد و ولد، سالمندی جمعیت، ناترازی مهاجرت و در پی آن کاهش نیروی جوان دارای توان نظامی و امنیتی که ناشی از سیاست‌های نادرست جمعیتی، تغییرات فرهنگی و سبک زندگی بوده می‌تواند ضمن ایجاد وضعیتی نگران‌کننده در ساختار جمعیتی کشور، چالشی بسیار مهم برای اقتدار امنیتی و دفاعی باشد.

عدم توجه به تغییرات ساختار و بافت جمعیتی کشور و فقدان واپایش تحولات آن، موجب برهم خوردن تعادل جمعیتی خواهد شد و ضمن اینکه تحقق اهداف و منافع ملی در حوزه‌های امنیتی - دفاعی را با چالش جدی مواجه می‌کند، می‌تواند موجب برهم خوردن تعادل امنیتی - دفاعی کشور شود.

شایسته است با تلاش همه جانبه در جهت ایجاد تعادل در ساختار جمعیتی کشور و تغییر در مؤلفه‌های ابعاد چهارگانه مؤثر بر آن شامل ترکیب، توزیع، حرکات و کیفیت جمعیت بوسیله اجرای طرحی جامع و با نگاه علمی به روند شکل‌گیری و تغییر در ساختارهای جمعیتی اقدام نموده و از سوی دیگر با مجاهدت در ثبات و بهبود وضعیت اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و ارتقا هوشمندی سیستم‌های امنیتی و دفاعی و کیفی سازی مشاغل امنیتی و نظامی به دنبال کاهش اثر نقصان ناشی از ناترازی ساختاری جمعیت باشیم.

فهرست منابع

منابع فارسی

- 0 ایمانی، علی؛ برونک، بهزاد (۲۰۲۴). سیاست‌گذاری خدمت سربازی متناسب با تغییرات جمعیتی در ایران. *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی ارتش*، ۳(۸)، ۱-۲۹.
- 0 بنی‌هاشمی، فریبا سادات، نصیری‌پور. (۱۳۹۵). نگاهی به تحولات ساختار سنی و جنسی جمعیت ایران در سرشماری ۱۳۹۰. *آمار (دوماهنامه‌ی تحلیلی-پژوهشی)*، ۱(۴)، ۷-۱۱.
- 0 پژهان، افشاری، پروانه، کمالی، آنیسا. (۱۳۹۷). برخورد نسل‌ها- جوانی جمعیت و خشونت سیاسی. *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، ۹(۲)، ۱-۲۶.
- 0 ترابی، جهانبازیان. (۱۴۰۰). بررسی عوامل مؤثر بر گذار کشورهای آسیایی و آفریقایی از ساختار سنی جوان طی سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۲۰. *دوفصلنامه مطالعات جمعیتی*، ۱-۲۶.
- 0 تمنا، سعید (۱۳۸۷). *مبانی جمعیت‌شناسی*. چاپ ۵. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

- 0 حسینی مجرد، اکرم (۱۳۹۳). *جمعیت ایران، افزایش یا کاهش*. تهران: دبیرخانه شورای انقلاب فرهنگی.
- 0 جمشیدی، موسوی، میرنجف، حسینی آق‌گنبد. (۱۳۹۹). تحلیلی بر رابطه شاخص‌های باروری و سالخوردگی جمعیت در ایران براساس مدل‌سازی ساختاری. *معرفت فرهنگی اجتماعی*، ۴۶(۱۲)، ۲۷-۴۰.
- 0 جمشیدی، مدیری، موسوی، میرنجف، محمدی، میرصادق. (۱۴۰۰). تبیین اثرات سالخوردگی جمعیت در امنیت ملی ایران. *امنیت ملی*، ۱۱(۳۹)، ۱۳۹-۱۶۰.
- 0 خرمشاد، طراح زادگان، راشد. (۱۳۹۸). مقاله پژوهشی: راهبردهای جمعیتی تحکیم اقتدار و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. *امنیت ملی*، ۹(۳۲)، ۱۰۳-۱۲۶.
- 0 خانجانی، کارگر. (۱۴۰۲). نقش جمعیت در تولید قدرت ملی و ارتقاء اقتدار ملی. *دولت پژوهی/انقلاب اسلامی*، ۴(۴)، ۳۵-۵۴.
- 0 ریسی وانی رضا. (۱۳۹۸). *دورنمای ساختار جمعیتی کشور در افق (۱۴۳۰) و تأثیر آن بر حوزه‌های دفاعی امنیتی*.
- 0 گلدستون، جک؛ کافمن، اریک و دوفینافت، مونیکا (۱۳۹۵). *جمعیت شناسی*، ترجمه یعقوب فروتن. تهران: مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.
- 0 عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۰). *ژئوپلیتیک در قرن (۲۱)*. تهران: انتشارات سمت
- 0 علیی، محمولی (۱۳۹۴). *نقش جمعیت و سیاست‌های جمعیتی در استحکام ساخت درونی قدرت نظام جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه آفاق امنیت*، سال (۸)، (شماره ۲۸)، (پاییز، ص ۱۰۷ - ۱۳۳
- 0 عسگری، معینی، کاظمی‌پور. (۱۳۹۹). *نقش جمعیت در حفظ اقتدار کشور با رویکرد امنیت اقتصادی. فصلنامه علمی اقتصاد ایران و امنیت اقتصادی* ۱(۴)، ۱۲۱-۱۵۴.
- 0 فتحی، الهام (۱۳۹۴). *روند شهرنشینی در ایران، نشریه آمار*. شماره ۱۲، (خرداد و تیر، ص ۸ - ۱۵).
- 0 قاسمی، دکتر صالح. (۲۰۲۰). *وضعیت تحولات جمعیت در جمهوری اسلامی ایران*. ره توشه، ۱(۱)، ۱۲۲-۲۹۱-۳۰۲.
- 0 گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵). مرکز آمار ایران. قابل دسترسی در www.amar.org.ir.
- 0 صادقی، رسول (۱۳۹۲). *تغییرات ساختار سنی جمعیت کشور پیامدها و گزینه‌های سیاستی*. تهران: مرکز آمار ایران.
- 0 محرابی، ع.، نیکزاد، ر. ا.، ساسانی‌پور، م. (۱۳۹۲). *تبیین ژئوپلیتیک رشد جمعیت و امنیت ملی ایران. فصلنامه علمی و پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۵(۳)، ۱۴۹-۱۶۷.
- 0 مطیع‌حق‌شناس. (۱۳۸۹). *ابعاد جامعه شناختی سالخوردگی جمعیت و چالش سالمندی فعال در ایران. مطالعات جامعه شناختی ایران*، ۲(۱)، ۱۳۳-۱۴۸.
- 0 مرادیان، محسن؛ اینانلو، سلیمان و میرحسینی، وحید (۱۳۹۷). *پوشش محیطی مؤلفه جمعیتی جمهوری اسلامی ایران در راستای تحکیم اقتدار و امنیت ملی. فصلنامه امنیت ملی*، شماره (۲۹)
- 0 نجاتی، شکیبایی، غلامی. (۱۴۰۲). *رابطه ساختار جمعیت با فقر. فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۲۲(۸۷)، ۳۵-۷۲.
- 0 نعمتی، علیزاده (۱۳۹۹). *تأثیر عوامل جمعیتی و ساختار سنی جمعیت بر قیمت مسکن ایران با تأکید بر سالخوردگی جمعیت: رویکرد بیزی. اقتصاد و مدیریت شهری*، ۳۵(۹)، ۳۷-۶۲.

- منابع انگلیسی

- 0 Bloom, D. E., Canning, D., & Lubet, A. (2015). Global population aging: Facts, challenges, solutions & perspectives. *Daedalus*, 144(2), 80-92.
- 0 Darabi, S., & Torabi, F. (2017). Analysis and comparison of aging population in Europe and Asia during 1950 to 2015. *Iranian Journal of Ageing*, 12(1), 30-43.
- 0 Homer-Dixon, T. F., & Blitt, J. (Eds.). (1998). *Ecoviolence: Links among environment, population and security*. Rowman & Littlefield.
- 0 Goldstone, J. A. (2002). Population and security: How demographic change can lead to violent conflict. *Journal of international affairs*, 3-21.

